

Toliko značajna ličnost **Kotoranina Andrije Paltašića**, sa svojim izuzetnim primatom prvog štampara među južnim Slovenima po vremenu javljanja, sa preko 40 sadržajno značajnih inkunabula, majstorskog umjetničkog dometa, izdatih tokom 22 godine rada u Veneciji (1477-1499), nije imala sreće sa arhivskim izvorima. Ni Kotorški, ni Mletački arhiv nisu do sada pružili očekivane podatke o njegovom životu i radu. O njemu se precizno znalo, uglavnom, samo ono malo što je štampar sam naveo u kolofonima, na kraju svojih knjiga, dok je o bratstvu Paltašića dosta objavljeno na osnovu Kotorškog arhiva.

Ni o rođenju nema izvornih podataka, ali orijentacije radi, možemo pretpostaviti da je Andrija Paltašić rođen u Kotoru oko sredine XV st. (možda između 1440-1450), a umro je prvih decenija XVI stoljeća.

Pouzdamo znamo da mu se glavna štamparska aktivnost odvijala u Veneciji između 1477. i 1499. godine, dakle 22 godine poslije Gutembergove Biblije (Mainz, 1455), svega osam godina poslije prve štamparije Johana Špajera koja se pojavila u Veneciji (Johan Von Speyer, 1469), a sedamnaest godina prije Makarijevog „Oktoiha“ (1494).

Tokom 1989. godine pronađen je u Državnom arhivu u Veneciji prvi arhivski dokument koji neposredno govori o štamparskom radu Andrije Paltašića, i to u vezi jednog sudskog spora koji je Andrija poveo protiv svog ortaka oko finansiranja štampanja knjiga Diodora Sicilijanca i Tacita 1477. godine. Otkrivanje takvog dokumenta, poslije tolikog stoljeća, osjećamo kao pravo naučno i kulturno slavlje, iako se od jednog sudskog spora ne mogu očekivati odgovori na tolika brojna i još otvorena pitanja. Tom dokumentu će, naravno, biti posvećeno posebno poglavlje.

U nedostatku izvornih dokumenata, ranije su stvarane pretpostavke. I, kao što nerijetko biva, pozitivan izvor demantuje neke od pretpostavki o Andriji Paltašiću. U stvari, na osnovu obilne kotorske građe o imućnom, uticajnom i razgranatom bratstvu Paltašića u Kotoru kroz vjekove, bilo je logično pretpostaviti da je i Andrija bio dio jednog od tih plodnih ogranaka, pa se njegovo uklapanje u štamparsku djelatnost smatralo plodom materijalnog obilja i posljedica kotorske kulturne i humanističke sredine. I zaista, što se tiče kulturnog okruženja, Paltašić je mogao osjećati sve pozitivne poticaje, a Kotor je doživljavao trenutke značajne zrelosti. Urbanizovan grad, sa čvrstim komunalnim uređenjem i statutom, privlačio je učene ličnosti raznih profila, kao notare, apotekare, ljekare, teologe, učitelje, zlatare, kovače i brojne ugledne zanatlije. U katedrali bruje orgulje, humanisti pišu svoje latinske stihove, više kreativnih slikara – gotičara postižu slavu i van rodnog Kotora. A preko širom otvorene luke izvozila se roba, a uvezio duh renesanse. Preko Kotora je, najvjerovatnije uvezena i Đurđeva štamparija, a tuda se uvezio italijanski papir za štampu. Ostao je siguran zapis da je iz Venecije preko Kotora doplovila nevjesta Đurđeva Elisabetta Erizzo. Jedan svjedok reče notararu da su je Crnogorci sa pratnjom čekali na Troici.

A i brojni kotorski zanati bili su bliski grafičkim tehnikama, naročito zlatari, sa obradom metala.

U literaturi se obratila pažnja i na moguće poticaje iz Senja, jer je bilo i doseljenika iz tog kraja, a tamo je od 1493. god. djelovala štamparija, a 1494. je štampan Misal glagoljicom. Koliko su ranije Senjani boravili u Kotoru nije poznato, ali je 1503. neki Ivan iz Senja u oporuci spomenuo i „stampe de incone“. Tako su se i tu, ranije, mogla izmjenjivati neka štamparska iskustva.¹

¹ Dejan Medaković, *Grafika srpskih štampanih knjiga XV-XVII veka*, SANU, Beograd 1958.

Poticaja je, dakle u takvoj kotorskoj sredini, sigurno moralo biti višestrukih, ali ipak je sam izbor životnog puta štampara Andrije prihvaćen sa odbojnošću od strane bogatih rođaka. Sada, poslije mletačkog dokumenta koji je pred nama, sigurno znamo da se Andrija Paltašić i njegova obitelj, na početku štamparske djelatnosti 1476/1477. godine, našla u dubokoj materijalnoj krizi.

Prema tome, iako ostaje tačno da su neki predstavnici bratstva Paltašića bili dobrostojeći i jaki u pomorskoj trgovini i društvenom životu grada to, razumije se, nije moralo da se odnosi na sve ogranke i sve ličnosti. Na osnovu ovog otkrivenog sudskog spora sigurno saznajemo da su 1476/1477. godine Andrija Jakovljević i njegova porodica, bili u veoma teškoj oskudici. A iz nekih navoda njegovog ortaka izgleda da je i dosta ranije ta besparica bila veoma izražena. Razlozi za to nisu poznati, jer nema arhivskih izvora.

Teškoća sa pisanom dokumentacijom leži u tome što oko 1476/77. godine i niz decenija ranije, od početka druge polovine XV stoljeća, u Istorijskom arhivu Kotora nema baš nikakvih tragova ni o ocu Jakovu, ni Andrijinoj braći. Jakov Paltašić sa svojim ocem Grupšom, majkom i rođacima, sreće se u nekoliko važnih dokumenata, ali rano, u prvoj polovini XV stoljeća i to samo u trećoj deceniji, između 1430-39. godine. Iako ni tu ne možemo biti potpuno sigurni da se radi o Andrijinom ocu, jer je mogao postojati neki drugi Paltašić, istog imena Jakov. Međutim, kako se takvo drugo ime u notarskim spisima ne javlja, smatra se da je ovo zaista otac Andrijin. Svakako, iščezavanje dokumenata od četvrte decenije XV st. pa dalje, navelo je neke istraživače na pretpostavku kako se Jakov Paltašić tada sa porodicom iselio u Veneciju.²

Međutim, kako ćemo vidjeti iz sudskog dokumenta o Andrijinom sporu sa ortakom u Veneciji, sigurno saznajemo da je Andrija, ipak boravio u Kotoru, bio u finansijskim poteškoćama i više puta sa ortakom putovao za Veneciju. U svakom slučaju, podaci Mletačkog arhiva ostaju najneposrednije vezani za život i rad Andrije Paltašića, makar i za kratko vrijeme, pa su, naravno, sigurni i od izuzetnog značaja.

Ipak, poznati podaci iz Kotorskog arhiva o široj porodici Paltašić, imaju svoj značaj, makar su i iz vremena dosta udaljenog od aktivnosti Andrije kao štampara (1477-1499) i ne isprepliću se sa njegovim životom i radom. Zato se i na njih treba osvrnuti.

U prvom redu biće riječi o onim, već poznatim, podacima koje je sam Paltašić pružao na kraju svojih štampanih knjiga (kolofoni) (I).

Zatim ćemo iznijeti nove podatke koje donosi novopronađeni dokument iz Državnog arhiva Venecije (II).

Slijede podaci o široj porodici štampara Andrije Paltašića (III), da bi završili sa opštim prikazom života i društvenih prilika u Kotoru, iz vremena njegovog života (IV).

Što se tiče još nedefinitivnog popisa Paltašićevih inkunabula, navešćemo na kraju rezultate istraživanja dr Ursule Altmann (V).

² Risto Kovijanić, *Kotorski medaljoni*, Beograd 1980, str. 135